

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ**

AZƏRBAYCAN DİLÇİLİYİ KAFEDRASI

MAGİSTRATURA TƏHSİL PİLLƏSİ ÜÇÜN

İXTİSAS: 060201 – «AZƏRBAYCAN DİLİ»

**FƏNN: İF-M 2473 – «AZƏRBAYCAN
DİLÇİLİYİNİN MÜASİR
PROBLEMLƏRİ»**

(I kurs)

PROQRAM

*Bakı Dövlət Universitetinin
Rektorunun 18.05.2017-ci il tarixli
R-49 sayılı əmri ilə təsdiq edilmişdir.*

BAKİ – 2017

Tərtib edən: Məmmədov İsmayıl Teymur oğlu –
Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Redaktor: Abdullayeva Sənubər Əlövsət qızı –
BDU-nun Azərbaycan dilçiliyi
Kafedrasının müdiri, filologiya üzrə elmlər
doktoru, professor

Rəyçilər: Rəcəbov Əbülfəz Əjdər oğlu –
BDU-nun Ümumdilçilik kafedrasının
müdir əvəzi, filologiya üzrə elmlər
doktoru, professor

Sadıqova Sayalı Allahverdi qızı –
Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi
adına Dilçilik İnstitutunun Terminologiya
şöbəsinin müdiri

İF-M 2473 - AZƏRBAYCAN DİLÇİLİYİNİN MÜASİR PROBLEMLƏRİ

İZAHAT VƏRƏQİ

«Azərbaycan dilçiliyinin müasir problemləri» (İF-M 2473) fənni magistraturanın 060201 – Dilçilik ixtisası üzrə I kursda 30 saat (mühazirə 15 saat, məşğələ 15 saat) həcmində tədris olunur. Fənnin saatları mütəxəssis hazırlığı üzrə Dövlət standartlarının tələblərinə uyğundur. Fənnin tədrisi üçün işin əsas növü mühazirə və praktik auditoriya məşğələləridir. Tədris işinin əsas formaları ilə yanaşı magistrantların auditoriyadan kənar yerinə yetirməli olduğu sərbəst tədqiqat işləri də nəzərdə tutulur.

Fənnin proqramı «Filologiya» istiqaməti üzrə magistr hazırlığına dair tövsiyələr nəzərə almaqla hazırlanmışdır.

Fənnin mənimsənilməsinin məqsəd və vəzifələri

Kursun məqsədi – magistrlərin dilçilik elmi və müasir Azərbaycan dilçiliyi sahəsində peşə səriştəsinin yaradılmasına kömək etmək; Nəzəri dilçilik biliklərini sistemləşdirmək və bu sahədə sabit düşüncə vərdişləri formalaşdırmaq. Dil səviyyələri problemi barədə tələbələr də dolğun bilik sistemi formalaşdırmaq və bu biliklərdən yaradıcı istifadəni aşılamaq. Azərbaycan dilçiliyinin fonetika, leksika, morfolojiya və sintaksis sahələrindəki əsas problemlər, onların öyrənilmə səviyyəsi ilə tanış etmək və gələcəkdə tədris olunacaq fənlərə elmi əsas yaratmaq.

Kursun vəzifələri:

- bakalavr pilləsində qazanılmış biliklərin ümumiləşdirilməsi, nəzəri cəhətdən qavranılması əsasında elmi mühakimə söyləmək vərdişləri formalaşdırmaq;
- Azərbaycan dilçiliyində aparılmış araşdırmaların əsas istiqamətləri barədə elmi təsəvvür yaratmaq;

- növbəti tədrisi prosesində tələbələrin elmi anlayışları qavranma vərdişlərinə hazırlıq formalaşdırmaq;
- elmi ədəbiyyatı oxumaq, öyrənmək və gələcək araşdırmalarında elmi qənaətlərdən istifadə etmək səriştəsi yaratmaq;
- magistrlərin müxtəlif nəzəri biliklərini əyaniləşdirə biləcək faktlar toplamaq vərdişi formalaşdırmaq;
- dilçilik elmi sahəsində işlək terminologiya sistemini şərh etmək, tətbiq etmək qabiliyyəti yaratmaq.

Fənnin tədris prosesində yeri

«Azərbaycan dilçiliyinin müasir problemləri» (İF-M 2473) kursun nəzəri fənni kimi digər dilçilik fənləri ilə sıx bağlıdır. Tədris olunan dilçilik məfhumları ilə tələbələr bakalavr pilləsində ümumən tanış olduqları üçün, bu kursda yeni anlayışlarla yanaşı qazanılmış biliklər yenidən xatırlanır və sistemləşdirilir ki, bu da tələbələrin nəzəri bilik səviyyəsinin yüksəlməsinə şərait yaradır.

Fənnin mənimsənilməsi nəticəsində tələbə bilməlidir:

- dünya dilçiliyinin yaranması və inkişafı;
- elmi dilçiliyin yaranmasını və formalaşmasını;
- dilçilik araşdırmalarında səviyyə anlayışını;
- Azərbaycan dilçiliyinin əsas istiqamətlərini;
- Azərbaycan dilinin fonetik səviyyəsindəki əsas nəzəri anlayışları: danışq səsləri, uzun sait məsələsi, heca, ahəng qanunu, vurğu.
- leksik – semantik səviyyənin əsas cəhətləri, bu sahədəki araşdırmaları;
- Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşu sahəsində aparılan araşdırmalar, iltisاقiliyin əsas əlamətlərini;
- nitq mədəniyyəti və üslubiyyətin sosio-lingvistik istiqamətlərini.

Bacarmalıdır:

- dünya dilçiliyi tarixinin inkişaf dövrlərini aydın şəkildə söyləməyi;
- Azərbaycan dilçiliyinin əsas istiqamətləri və hər bir istiqamətin səciyyəvi xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyi;
- Azərbaycan dilçiliyinin fonetika və fonologiya sahəsində aparılmış araşdırmalardakı qənaətlərin elmi səviyyəsi barədə aydın fikir söyləməyi;
- ümumən Azərbaycan dilçiliyinin, eləcə də leksikologiyaya, morfolojiya, sintaksis sahəsində vəziyyət və perspektivlərin aydın konturlarını söyləməyi.

Yiyələnməlidir:

- kompüter məlumat bazasında elmi informasiya vərdişlərinə;
- Azərbaycan dilçiliyinin müasir problemlərlə bağlı xüsusi məlumat bazalarının hazırlama bacarığına;
- müasir-elmi nəzəri dilçiliyin kateqorial-terminoloji aparatına;
- dilçiliyin müasir problemlərlə bağlı öz mülahizələrini söyləmə səriştəsinə.

Mövzular üzrə saatların bölgüsü

№	Mövzular	Saatların miqdarı	O cümlədən	
		Cəmi	Müha.	Məş.
1	Azərbaycan dilçiliyi dünya dilçiliyinin tərkib hissəsidir	4	2	2
2	Dilçiliyin elm kimi formalaşması və inkişafı	4	2	2
3	Dilçilik araşdırmalarında əsas istiqamətlər	4	2	2
4	Fonetika və fonologiya, danışiq səsləri. Uzun sait məsələsi, ahəng qanunu	4	2	2
5	Leksikologiya və semasiologiya	4	2	2
6	Morfoloji səviyyə, əsas səciyyəsi və bu sahədə araşdırmalar	4	2	2
7	Sintaksis əsas anlayışlar və bu sahədə aparılan araşdırmalar	4	2	2
8	Nitq mədəniyyəti üslubiyyat	2	1	1
Cəmi:		30	15	15

Mövzuların qısa məzmunu

1. Azərbaycan dilçiliyi dünya dilçiliyinin tərkib hissəsidir

Dünya dilçiliyinin əsas inkişaf mərhələləri. Bu inkişaf istiqamətlərində Azərbaycan dilçiliyinin yeri. Nəzəri və praktik istiqamətdə Azərbaycan dilçiliyində ümumi və özünəməxsus cəhətlər [1],[6],[12].

2. Dilçiliyin elm kimi formalaşması və inkişafı

Tarixi müqayisəli dilçilik metodunun kəşfi dünya dilçiliyində yeni dövrün başlanğıcıdır. Yeni dilçilik məktəblərinin (strukturalizm) yaranması. Azərbaycan dilçiliyində bu istiqamətdə görüləcək işlər [1],[4],[11].

3. Dilçilik araşdırmalarında əsas istiqamətlər

Nəzəri dilçilikdə dörd dil səviyyəsi: səs, söz, morfem, sintaksem. Azərbaycan dilçiliyində aparılan araşdırmaların bu səviyyələrə uyğunluğu. Səviyyələrin araşdırılma vəziyyəti: uğurlar, nöqsanlar [8],[10],[12].

4. Fonetika və fonologiya, danışıq səsləri. Uzun sait məsələsi, ahəng qanunu

Fonetika və fonetik anlayışlar. Danışıq səslərinin akustik və artikulyasiya xüsusiyyətləri. Fonem anlayışı, uzun sait məsələsi, heca, ahəng qanunu, vurğu və intonasiya [4],[8],[3].

5. Leksikologiya və semasiologiya

Leksikologiya və semasiologiya məsələləri. Bu sahədəki araşdırmaların (nəzəri leksikologiya və lüğətçilik) elmi-tənqidi mənzərəsi. Azərbaycan dili sözünün əsas əlamətləri. mənə probleminin öyrənilmə vəziyyəti və anlayışın əsas cəhətləri [15], [6], [9].

6. Morfoloji səviyyə, əsas səciiyyəsi və bu sahədə araşdırmalar

Dilin morfologiyası, əsas xüsusiyyətləri və bu sahədəki araşdırmalar. Dillərin tipoloji bölgüsü haqqında. Qrammatik kateqoriya, nitq hissələri, morfologiya ilə sintaksisin əlaqəsi [10], [2], [13].

7. Sintaksis əsas anlayışlar və bu sahədə aparılan araşdırmalar

Sintaksis əsas qrammatik məfhumlar və bu sahədəki araşdırmalar. Sadə və mürəkkəb cümlə tipləri. Baş və budaq cümlə arasındakı məntiqi-qrammatik münasibət. Aktual üzvlənmə və mətn sintaksisi [11], [12], [16].

8. Nitq mədəniyyəti üslubiyat

Bu dilçilik sahəsinin özünəməxsusluğu. Cəmiyyət və dil problemi. Nitq mədəniyyəti ümumi mədəni səviyyənin tərkib hissəsi kimi. Müxtəlif nitq üslublarının ifadə müxtəlifliyi [5], [10], [2].

Tədris texnologiyaları, təlimin interaktiv formaları

Bu kursun qarşısında qoyulan məqsədlərə çatmaq üçün ənənəvi metodlarla yanaşı, yeni tədris üsullarından da istifadə edilir: praktik məşğələlər, tələbələrin sərbəst işləri və kollokviumlar. bundan başqa, aşağıdakı interaktiv formaların və tədris texnologiyalarının tətbiqi məqsədəuyğundur: portfolio – kursun problematikası üzrə materialların toplanılması və qiymətləndirilməsi üçün; informasiya texnologiyaları – müxtəlif tətbiqi məsələlərin həlli üçün.

Tədris resursları

Tədris prosesinə müəyyən resursların cəlb olunması məqsədəuyğundur. Buraya qiraətçi və aktyorların lent yazıları, Azərbaycan dilçiliyi haqqında televiziya verilişlərinin çəkilmiş olduğu disklər, slaydların nümayişi üçün lazım olan texniki avadanlıqlar daxildir.

Sərbəst (fərdi) işlərin mövzuları:

1. Müasir dilçiliyin yaranma tarixi
2. Elmi dilçiliyin əsas cəhətləri
3. Nəzəri dilçilikdə «dil səviyyələri» anlayışı
4. Fonetika sahəsindəki araşdırmalar
5. Leksikologiya və lüğətçilik
6. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: quruluşu, məzmunu
7. Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşunun əsas səciyyəsi
8. Tərkib və cümlə məsələsi
9. Nitq mədəniyyəti və üslubiyyat barədə araşdırmalar

Ədəbiyyat:

Əsas:

1. Abdullayev Ə. Aktual üzvlənmə və mətn. Bakı: ADU-nun nəşri, 1988, 190 s.
2. Axundov A. Azərbaycan dilinin fonetikasi. Bakı: Yazıçı, 1984, 387 s.
3. Azərbaycan bədii dilinin üslubiyyəti (oçerklər). Bakı: Elm, 1970, 355 s.
4. Bayramov H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları. Bakı: Maarif, 1978, 174
5. Cavadov Ə. Müasir Azərbaycan ədəbi dilində sintaktik vahidlərin sırası. Bakı: Elm, 1977, 111 s.
6. Cəlilov F. Azərbaycan dilinin səs quruluşu. Bakı: Yazıçı, 1983, 110 s.
7. Kazımov Q. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. Bakı: Nurlan, 2000, 400 s.
8. Kazımov Q. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. Bakı: Nurlan, 2004, 496 s.
9. Müasir Azərbaycan dilinin semasiologiyası. Bakı: Elm, 1985, 240 s.

Əlavə:

10. Abdullayev Ə. Azərbaycan dili məsələləri. Bakı: ADU-nun nəşri, 1992, 330 s.
11. Ağayeva F. Azərbaycan dilinin intonasiyası. Bakı: Yazıçı, 1978, 183 s.
12. Qasımov M. Azərbaycan dili terminologiyasının əsasları. Bakı: Elm, 1973, 241 s.
13. Cəfərov Q. Azərbaycan dilinin leksik-semantik sistemi. Bakı: Elm, 1984, 122 s.

14. Məmmədov İ. Azərbaycan dilində qrammatik sinonimlik. Bakı: Elm, 1985, 86 s.
15. Məmmədov İ. Azərbaycan dilinin semantikasi. Bak: Xəzər, 2006, 372 s.
16. Tofiq Müzəffəroğlu. Tabeli mürəkkəb cümlənin təkamülü (sadə cümləyə transformasiya). Bakı, 2012, 159 s.